

การศึกษาแนวคิดและพัฒนาการของความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์ ในกระบวนการสร้างงานจิตรกรรมไทยเพื่อเป็นข้อเสนอแนะในการปรับปรุงกฎหมายลิขสิทธิ์

ชองนาง วิพุธานุพงษ์^{1,*}, วราภรณ์ วิชญรัฐ²

¹คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม

²สถาบันอาศรมศิลป์

Received: 28 January 2025

Revised: 16 June 2025

Accepted: 18 June 2025

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสารที่มุ่งวิเคราะห์แนวความคิดเรื่อง “ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์” หรือ “การแสดงออกซึ่งภูมิปัญญาของผู้สร้างสรรค์” ในบริบทงานจิตรกรรมไทยทั้งรูปแบบดั้งเดิมและร่วมสมัย ประมวลกรอบแนวคิดเพื่อพัฒนาจิตสำนึกของพลเมืองในการเคารพและไม่ละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาของผู้สร้างสรรค์ตั้งแต่ระดับพื้นฐาน และนำเสนอข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาจิตสำนึกพลเมืองและปรับปรุงกฎหมายลิขสิทธิ์ไทยให้สอดคล้องกับบริบทสังคมวัฒนธรรมและกระบวนการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมไทย โดยใช้ระเบียบวิธีการรวบรวมข้อมูลจากจิตรกรรมฝาผนังไทยสมัยโบราณก่อนรัชกาลที่ 7 เอกสารทางวิชาการ และเอกสารประวัติศาสตร์ วิเคราะห์ผ่านการเปรียบเทียบ วิเคราะห์บริบทประวัติศาสตร์และสังคม รวมทั้งวิเคราะห์แนวคิดและสุนทรียศาสตร์ และการวสันนภาพเชิงลึก ผลการศึกษาพบว่า งานจิตรกรรมไทยที่สืบต่อจากผลงานศิลปินในอดีตจะได้รับการคุ้มครองด้านลิขสิทธิ์เมื่อมีลักษณะความเป็นต้นฉบับและความคิดสร้างสรรค์ หรือมีการแสดงออกซึ่งภูมิปัญญาของผู้สร้างสรรค์ที่ปรากฏในผลงาน โดยประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 5 ประการ และองค์ประกอบเสริม 3 ประการ โดยไม่จำเป็นต้องได้รับการอนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์ผลงานต้นฉบับ ซึ่งสอดคล้องกับหลักกฎหมายของสหรัฐอเมริกาและสหราชอาณาจักรด้วยเหตุนี้ การศึกษาวิจัยชิ้นนี้จึงเสนอให้ปรับปรุงมาตรา 11 แห่งกฎหมายลิขสิทธิ์ไทยเพื่อคุ้มครองงานดัดแปลงหรืองานสร้างสรรค์ต่อเนื่องทุกประเภทโดยใช้เกณฑ์ความเป็นต้นฉบับและการแสดงออกซึ่งภูมิปัญญาของผู้สร้างสรรค์ที่ปรากฏในผลงานเป็นหลัก แทนการพิจารณาว่างานดัดแปลงหรืองานสร้างสรรค์ต่อเนื่องนั้นได้รับการอนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์ผลงานต้นฉบับหรือไม่

คำสำคัญ: ลิขสิทธิ์ ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์ การแสดงออกซึ่งภูมิปัญญาของผู้สร้างสรรค์
งานจิตรกรรมไทย งานดัดแปลง

*ผู้ประสานงานหลัก; อีเมล: chongnang.wi@gmail.com

A Study of Concept and Development Of ‘Originality and Creativity’ Under Thai Traditional and Contemporary Paintings: A Proposal for The Amendment of Thai Copyright

Chongnang Wiputhanupong^{1,*}, Waraporn Wichayarath²

¹School of Law, Sripatum University

²Arsom Silp Institute of the Arts

Received: 28 January 2025

Revised: 16 June 2025

Accepted: 18 June 2025

Abstract

This documentary research aims to analyze the concepts of “originality and creativity” or “expression of creator's wisdom” in the context of Thai painting, both traditional and contemporary forms, synthesize a conceptual framework for developing civic consciousness in respecting and not infringing upon creators' intellectual property from the fundamental level, and propose recommendations for developing civic consciousness and improving Thailand's copyright law to align with sociocultural contexts and the creative processes of Thai art. The methodology involves collecting data from ancient Thai mural paintings prior to the reign of King Rama VII, academic documents, and historical documents, analyzed through comparative analysis, historical and social contextual analysis, conceptual and aesthetic analysis, and in-depth interviews. The findings reveal that Thai paintings derived from previous artists' works receive copyright protection when they demonstrate Originality and Creativity, or incorporate the creator's intellectual creation in the work, comprising five main components and three supplementary components, without requiring authorization from the copyright owner. This aligns with the legal principles of the United States and the United Kingdom. Therefore, this research proposes amending Section 11 of Thailand's Copyright Act to protect all types of derivative works based on the criteria of originality and expression of creator's intellectual creation in the work, rather than considering whether the derivative work has obtained authorization from the original copyright owner.

Keywords: Copyright, Originality and Creativity, The Author's Own Intellectual Creation, Thai Painting, Derivative Work

*Corresponding Author; E-mail: chongnang.wi@gmail.com

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์ในกระบวนการสร้างสรรค์งานจิตรกรรมไทย สามารถพิจารณาได้ใน 3 มิติหลัก ประกอบด้วย 1) มิติทางนิติศาสตร์และกฎหมายระหว่างประเทศ 2) มิติทางสังคมวิทยาและจริยศาสตร์ และ 3) มิติว่าด้วยบริบทเฉพาะของการสร้างศิลปกรรมไทย

สำหรับมิติทางนิติศาสตร์และกฎหมายระหว่างประเทศ การคุ้มครองลิขสิทธิ์เป็นหลักการที่ได้รับการยอมรับในระดับสากล ภายใต้ความตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights - TRIPS) (World Trade Organization, 1994) โดยหลักการพื้นฐานของการคุ้มครองลิขสิทธิ์ในฐานะทรัพย์สินทางปัญญาไม่ได้ถูกกำหนดไว้อย่างละเอียดใน TRIPS แต่ปรากฏในสนธิสัญญาเบิร์น (Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works) ซึ่งผูกพันประเทศสมาชิกองค์การการค้าโลก (WTO) ตามข้อกำหนดของ TRIPS กฎหมายลิขสิทธิ์ในต่างประเทศยอมรับหลักการว่างานวรรณกรรมหรืองานศิลปะต้องประกอบด้วย "ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์" (Originality and Creativity) จึงจะได้รับความคุ้มครอง ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากการที่หลายประเทศได้บัญญัติถ้อยคำดังกล่าวไว้เป็นหลักการพื้นฐานในกฎหมายลิขสิทธิ์ อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการระบุถ้อยคำสำคัญนี้ไว้ แต่กลับไม่มีการให้คำนิยามหรือคำจำกัดความที่ชัดเจน โดยปล่อยให้เป็นอำนาจในการตีความของศาล ซึ่งเป็นการเปิดช่องให้ศาลสามารถตีความให้สอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมของประเทศนั้น ๆ ได้ ประเด็นสำคัญที่กำลังเป็นที่ถกเถียงในปัจจุบันคือ มีความพยายามในระดับภูมิภาคที่จะปรับเปลี่ยนแนวคิดพื้นฐาน คำจำกัดความ หรือหลักเกณฑ์เกี่ยวกับ "ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์" ให้สอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อความสะดวกในการตีความและบังคับใช้กฎหมายลิขสิทธิ์ในระดับภูมิภาค (Sterling, 2008) ดังจะเห็นได้จากคดี Infopaq (Infopaq International A/S v. Danske Dagblades Forening, 2009) ที่ศาลได้ขยายความแนวคิด "การแสดงผลออกซึ่งภูมิปัญญาของผู้สร้างสรรค์" (The Author's Own Intellectual Creation) ให้ครอบคลุมถึงงานประเภทอื่นนอกเหนือจากที่เคยกำหนดไว้เดิม เมื่อพิจารณาในบริบทของประเทศไทย พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 รวมถึงฉบับที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2 และ 3) พ.ศ. 2558 ไม่ได้บัญญัติเงื่อนไขเกี่ยวกับ "ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์" ไว้อย่างชัดเจน ในมาตรา 4 มีเพียงการกล่าวถึงคำว่า "ผู้สร้างสรรค์" และในมาตรา 6 ระบุเพียงประเภทของงานที่ได้รับความคุ้มครอง โดยไม่ได้เน้นย้ำถึงหลักเกณฑ์สำคัญที่ว่า งานต้องประกอบด้วย "ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์" หรือ "การแสดงผลออกซึ่งภูมิปัญญาของผู้สร้างสรรค์" (Copyright Act B.E. 2537, 2018) ในทางปฏิบัติ คำพิพากษาฎีกาของไทยมักเน้นที่สามปัจจัยหลัก คือ "ความคิดริเริ่มด้วยตนเอง" "ความวิริยอุตสาหะ" และ "โดยไม่ได้ทำซ้ำหรือดัดแปลงจากงานอันมีลิขสิทธิ์ของผู้อื่นโดยไม่ได้รับอนุญาต" แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ ยังไม่มีความชัดเจนว่าทั้งสามประการนี้มีขอบเขตที่ใกล้เคียง เหมือน หรือแตกต่างกันอย่างไรกับความหมายของ "ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์" หรือ "การแสดงผลออกซึ่งภูมิปัญญาของผู้สร้างสรรค์" ตามมาตรฐานสากล ความคลุมเครือดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาในการตีความหลักการสากลในบริบทของกฎหมายไทย ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการให้ความคุ้มครองแก่งานประเภทต่าง ๆ รวมถึงอาจก่อให้เกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนในการใช้กฎหมายสำหรับประชาชนและผู้สร้างสรรค์ โดยเฉพาะในยุคเศรษฐกิจดิจิทัลที่งานวรรณกรรมและงานศิลปะสามารถเผยแพร่ผ่านสื่อออนไลน์ได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง

ในส่วนของมิติทางสังคมวิทยาและจริยศาสตร์ ในบริบทของประเทศอังกฤษซึ่งเป็นต้นกำเนิดกฎหมายลิขสิทธิ์ที่เก่าแก่ที่สุด (The Statute of Anne, 1710) "ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์" ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่

ก่อให้เกิด “สิทธิในทางทรัพย์สิน” (Property Right) เหนื่องานวรรณกรรมและงานศิลปะ โดยสิทธินี้หมายถึงการมี “ความเป็นผู้สร้างสรรค์” (Authorship) ซึ่งมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญจากการมีกรรมสิทธิ์ (Ownership) เหนื่องานนั้น ๆ ในทางทฤษฎีและประวัติศาสตร์กฎหมายลิขสิทธิ์ของอังกฤษ “สิทธิในทางทรัพย์สิน” เหนื่องานวรรณกรรมและงานศิลปะถูกแบ่งเป็นสองลักษณะ คือ 1) การมีกรรมสิทธิ์ (Ownership) และ 2) การมีความเป็นผู้สร้างสรรค์ (Authorship) ซึ่งประการที่สองนี้จะนำไปสู่ (2.1) การมีกรรมสิทธิ์เหนือลิขสิทธิ์ (Copyright) และ (2.2) การมีกรรมสิทธิ์เหนือธรรมสิทธิ (Moral Right) ซึ่งประเด็นนี้จะชัดเจนในกรณีที่ผู้สร้างสรรค์เป็นบุคคลธรรมดา ส่วนกรณีนิติบุคคล อาจไม่สามารถมี “ความเป็นผู้สร้างสรรค์” ได้ หากไม่สามารถพิสูจน์ว่ามีส่วนก่อให้เกิด “ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์” จึงอาจไม่มีกรรมสิทธิ์ในธรรมสิทธิ เพียงแต่มีกรรมสิทธิ์ในลิขสิทธิ์ตามที่กฎหมายบัญญัติหรือตามสัญญา (Copyright, Designs and Patents Act, 1988) แนวคิดนี้แสดงให้เห็นถึงคุณค่าเชิงนามธรรมและจริยธรรมของ “ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์” ในบริบทของกฎหมายลิขสิทธิ์อังกฤษ โดยเน้นย้ำไปที่อัจฉริยภาพและตัวตนของผู้สร้างสรรค์ (The Author's Personality) ซึ่งเชื่อมโยงกับ “ความเป็นผู้สร้างสรรค์” และ “สิทธิในทางทรัพย์สิน” ในขณะที่แนวคิดนี้ไม่ปรากฏชัดเจนในกฎหมายลิขสิทธิ์ของไทย

และสุดท้าย ในส่วนของมิติว่าด้วยบริบทเฉพาะของการสร้างศิลปกรรมไทย ในสังคมไทยแต่โบราณกาล งานช่างหรือศิลปกรรมถูกสร้างสรรค์ขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อแสดงความหมายอันลุ่มลึกทางศาสนา โดยที่ตัวตนหรืออัตลักษณ์ของช่างผู้สร้างสรรค์มิได้มีความสำคัญเทียบเท่ากับผลงานที่ได้รับการประกอบสร้างสำเร็จเสร็จสิ้นแล้ว ด้วยเหตุนี้ ช่างผู้สร้างสรรค์จึงมิได้มีความจำเป็นต้องประกาศตัวตนของตนลงในตัวงาน และในหลายกรณีจึงไม่ปรากฏการบันทึกว่าผู้ใดเป็นผู้สร้างสรรค์งานชิ้นนั้น ๆ หลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับช่างที่เก่าแก่ที่สุดปรากฏในจารึกหลักที่ 1 สมัยสุโขทัย ซึ่งได้กล่าวถึงการพันขดนาหินเพื่อตั้งไว้กลางดงตาล และในจารึกรอรอยพระพุทธรูปวัดเสด็จ กำแพงเพชร ก็มีกรกล่าวถึงการจำหลักรอยพระพุทธรูป จนกระทั่งในสมัยอยุธยา มีการกล่าวถึงกลุ่มช่างในรูปแบบองค์กรเรียกว่า “กรม” ซึ่งหมายถึงหมวดหมู่ของช่างหลวง ดังปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่า “เกณฑ์กำหนดกรมทุกกรมให้แต่งพนมอัครทิศ พิพิธราชวัติฉัตร...” และการบันทึกเช่นนี้ยังคงปรากฏสืบเนื่องมาจนถึงสมัยธนบุรีที่ยังคงมีการกล่าวถึงช่างหลวงในรูปของกรมช่างเช่นเดียวกัน ในกฎหมายตราสามดวง พระอัยการนาทหารหัวเมืองได้อธิบายถึงกรมช่างประเภทต่าง ๆ สำหรับการจำแนกรูปแบบหรือลักษณะเฉพาะทางศิลปกรรม การศึกษาในยุคหลังมักใช้คำว่า “สกุลช่าง” เพื่อระบุรูปแบบเฉพาะที่มีความโดดเด่นและเป็นที่ยอมรับในกลุ่มช่างหนึ่ง ๆ ซึ่งอาจกำหนดตามพื้นที่ ยุคสมัย หรือกลุ่มผู้อุปถัมภ์ อาทิ สกุลช่างนนทบุรีที่มีลักษณะงานศิลปกรรมเฉพาะตัวปรากฏตามแหล่งจิตรกรรมโบราณในเขตเมืองนนทบุรี สกุลช่างเพชรบุรีที่มีความโดดเด่นในงานปั้นปูน หรือการจำแนกตามกลุ่มผู้อุปถัมภ์ เช่น สกุลช่างวังหน้า เป็นต้น

ในส่วนของแนวคิดที่ปรากฏในงานศิลปกรรมไทยโบราณนั้น ดังได้กล่าวแล้วว่า มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเป็นพุทธบูชา อันเป็นการนำเรื่องราวหรือคติความเชื่อทางศาสนามาถ่ายทอดเป็นงานศิลปกรรม ไม่ว่าจะเป็งานสถาปัตยกรรม จิตรกรรม หรือประติมากรรม เมื่อทุกสิ่งเป็นไปตามประเพณีและกรอบคิดทางศาสนา งานจิตรกรรมไทยโบราณจึงไม่อาจเรียกว่าทำสิ่งใดนอกกรอบแบบแผนที่เคยเป็นมา ดังนั้น “การสร้างสรรค” ตามความเข้าใจปัจจุบันจึงไม่สอดคล้องกับบริบทดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม พัฒนาการหรือ “การสร้างสรรค” ในจิตรกรรมไทยมักเป็นผลจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเฉพาะจากชนชั้นนำ เช่น ในช่วงรอยต่อระหว่างรัชกาลที่ 3-4 ที่มีกรวาดภาพกาก หรือภาพผู้คนที่ไม่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาหลัก ซึ่งสะท้อนความเปลี่ยนแปลงที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน (Announcement

on the Administration of Vajiranana Library as the Bangkok Library, 1905) ด้วยเหตุนี้ ความเข้าใจเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ในงานศิลปะไทยและตะวันตกจึงแตกต่างกัน ศิลปินไทยโบราณต้องสร้างงานภายใต้กรอบความคิดที่สืบทอดกันมา ในขณะที่เดียวกันก็มีความสร้างสรรค์อยู่ภายใต้กรอบเหล่านั้น การศึกษาองค์ประกอบและรูปแบบของ "ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์" ในบริบทของงานวรรณกรรมและงานศิลปะไทยจากอดีตถึงปัจจุบัน จึงมีความสำคัญยิ่ง ไม่เพียงเพื่อประโยชน์ในการตีความกฎหมายให้คุ้มครองลิขสิทธิ์ในระดับสากลเท่านั้น แต่ยังช่วยลดการละเมิดลิขสิทธิ์ในประเทศไทยได้ตั้งแต่รากฐานของความคิด หากงานวิจัยนี้สามารถอธิบาย เชื่อมโยง และสร้างความเข้าใจพื้นฐานให้แก่ผู้สร้างสรรค์และบุคคลทั่วไปถึงคุณค่าและความสำคัญของ "ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์" ในฐานะปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอัจฉริยภาพและตัวตนของผู้สร้างสรรค์ ก็จะช่วยส่งเสริมให้เกิดความเคารพในบทบาทและสถานะของผู้สร้างสรรค์งานวรรณกรรมและงานศิลปะไทยในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษา วิเคราะห์ และวิพากษ์แนวคิดเกี่ยวกับ "ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์" หรือ "การแสดงออกซึ่งภูมิปัญญาของผู้สร้างสรรค์" ในบริบทของงานศิลปกรรมไทย โดยมุ่งเน้นศึกษางานจิตรกรรมไทยทั้งในรูปแบบประเพณีและร่วมสมัย
2. เพื่อสังเคราะห์กรอบแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับ "ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์" หรือ "การแสดงออกซึ่งภูมิปัญญาของผู้สร้างสรรค์" ในบริบทของงานจิตรกรรมไทยทั้งแบบประเพณีและร่วมสมัย อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาและส่งเสริมจิตสำนึกความเป็นพลเมืองที่ดีของประชาชนชาวไทย ในการเคารพและไม่ละเมิดลิขสิทธิ์ของผู้สร้างสรรค์ตั้งแต่ระดับรากฐานของความคิด
3. เพื่อนำเสนอข้อเสนอแนะในการพัฒนาจิตสำนึกความเป็นพลเมืองและการปรับปรุงกฎหมายลิขสิทธิ์ของประเทศไทยในอนาคต ให้สอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมและการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมไทย

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา คณะผู้วิจัยทำการศึกษา วิเคราะห์ และวิพากษ์แนวคิดเกี่ยวกับความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์ หรือ "การแสดงออกซึ่งภูมิปัญญาของผู้สร้างสรรค์" ในบริบทดังนี้ 1) งานจิตรกรรมไทยประเพณี โดยมุ่งเน้นศึกษาจิตรกรรมฝาผนังไทยโบราณที่สร้างขึ้นก่อนสมัยรัชกาลที่ 7 และคัดเลือกตัวอย่างที่สำคัญและมีความสมบูรณ์เพียงพอต่อการวิเคราะห์ลักษณะทางศิลปกรรมและแนวคิดในการสร้างสรรค์ 2) งานจิตรกรรมไทยร่วมสมัย โดยศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของแนวคิดในการสร้างสรรค์งานจิตรกรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดตะวันตก และวิเคราะห์การแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ของศิลปินและความคิดสร้างสรรค์ในบริบทของสังคมร่วมสมัย และ 3) ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดการคุ้มครองลิขสิทธิ์แก่งานดัดแปลง โดยเน้นไปที่งานดัดแปลงที่สร้างขึ้นโดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์ โดยศึกษาเปรียบเทียบตามแนวคิดของกฎหมายไทยและต่างประเทศ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา และสหราชอาณาจักร

ขอบเขตด้านพื้นที่

1. วัดสำคัญที่มีงานจิตรกรรมฝาผนังไทยโบราณ เช่น วัดในเขตกรุงเทพมหานคร อยุธยา และจังหวัดอื่น ๆ ที่มีงานจิตรกรรมฝาผนังที่สร้างขึ้นก่อนสมัยรัชกาลที่ 7 และยังคงสภาพที่สามารถศึกษาได้

2. พิพิธภัณฑสถานและหอศิลป์ ที่จัดแสดงงานจิตรกรรมไทยทั้งแบบประเพณีและร่วมสมัย เช่น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์ร่วมสมัย และสถาบันการศึกษาด้านศิลปะ
3. หอสมุดและหอจดหมายเหตุ ที่เก็บรวบรวมเอกสารและข้อมูลทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการสร้างงานจิตรกรรมไทย เช่น หอสมุดแห่งชาติ และหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ความแตกต่างของแนวคิดตะวันตกและวัฒนธรรมไทย

องค์ประกอบสำคัญในการสร้างสรรค์งานที่ได้รับความคุ้มครองตามระบบกฎหมายลิขสิทธิ์ทั้งในระดับภูมิภาคและระดับสากลคือ “ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์” (Originality and Creativity) หรือ “การแสดงออกซึ่งภูมิปัญญาของผู้สร้างสรรค์” (The Author's Own Intellectual Creation) ซึ่งมีลักษณะสำคัญที่เน้นการให้ความสำคัญกับตัวผู้สร้างสรรค์มากกว่าตัวงาน กล่าวคือ ในระบบกฎหมายลิขสิทธิ์ของตะวันตก การพิจารณาว่างานใดสมควรได้รับความคุ้มครองหรือไม่ จะมุ่งพิจารณาที่ตัวผู้สร้างสรรค์ว่าได้ใส่ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์ของตนลงไปในงานนั้นมากน้อยเพียงใด และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ดังกล่าวได้แสดงออกมาในรูปแบบที่สามารถจับต้องหรือรับรู้ได้อย่างไร

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในบริบทของวัฒนธรรมการสร้างงานศิลปกรรมไทย พบว่ามีกระบวนการและแนวคิดพื้นฐานที่แตกต่างไปจากแนวคิดแบบตะวันตกอย่างมีนัยสำคัญ วัฒนธรรมไทยมีการให้คุณค่าแก่ตัวงานที่ปรากฏมากกว่าการเน้นย้ำความสำคัญของตัวผู้สร้าง ทั้งนี้ เนื่องจากประวัติศาสตร์การสร้างงานศิลปกรรมไทยโดยส่วนใหญ่ถูกสร้างขึ้นด้วยวัตถุประสงค์เพื่ออุทิศถวายแด่พระศาสนาและเป็นไปตามแบบแผนประเพณีที่ได้รับการสืบทอดมา ศิลปินหรือช่างในอดีตจึงไม่ได้มุ่งแสดงตัวตนหรืออัตลักษณ์ของตนผ่านงานศิลปะอย่างที่พบเห็นในศิลปะตะวันตก แต่มุ่งสร้างงานที่มีคุณค่าต่อศาสนาและสังคมเป็นสำคัญ

ความแตกต่างนี้ส่งผลให้การทำความเข้าใจและการตีความเกี่ยวกับ “ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์” ในบริบทของกฎหมายลิขสิทธิ์ของไทยมีความซับซ้อนและท้าทาย เนื่องจากมีการนำเอาหลักการกฎหมายลิขสิทธิ์จากตะวันตกมาปรับใช้ในบริบทของสังคมไทยที่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมและการให้คุณค่าแก่งานศิลปะแตกต่างกัน

2. แนวคิดจากทฤษฎีกฎหมายลิขสิทธิ์

การศึกษาจะอาศัยแนวคิดทฤษฎีกฎหมายลิขสิทธิ์ทั้งในระบบกฎหมายจารีตประเพณี (Common Law) และระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร (Civil Law) เพื่อวิเคราะห์ความหมายและองค์ประกอบของ “ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์” หรือ “การแสดงออกซึ่งภูมิปัญญาของผู้สร้างสรรค์” ตามมาตรฐานสากล รวมถึงศึกษาคำพิพากษาศาลฎีกาไทยในคดีละเมิดลิขสิทธิ์ เพื่อวิเคราะห์ว่าศาลไทยได้ตีความและปรับใช้หลักการดังกล่าวอย่างไรในบริบทของกฎหมายไทย

3. แนวคิดจากประวัติศาสตร์ศิลปะและสุนทรียศาสตร์

การศึกษาจะอาศัยทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ศิลปะและสุนทรียศาสตร์ทั้งของไทยและตะวันตก เพื่อวิเคราะห์กระบวนการสร้างงานศิลปะ บทบาทของศิลปินหรือช่าง คุณค่าและความหมายของงานศิลปะในบริบทสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่าง การศึกษาจะครอบคลุมถึงแนวคิดเรื่อง “ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์” ในทัศนะของ

นักปรัชญาและนักสุนทรียศาสตร์สำคัญ เช่น เอ็ดเวิร์ด ยัง วิลเลียม เวิร์ดสเวิร์ธ และจอห์น ล็อค เพื่อเปรียบเทียบกับแนวคิดในบริบทของไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

แบบแผนการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) เพื่อศึกษาและวิเคราะห์แนวคิด “ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์” (Originality and Creativity) หรือ “การแสดงออกซึ่งภูมิปัญญาของผู้สร้างสรรค์” (The Author's Own Intellectual Creation) ในบริบทของงานจิตรกรรมไทย ทั้งในรูปแบบประเพณีและร่วมสมัย

ตัวอย่าง

ตัวอย่าง คือ เอกสารทางวิชาการ ตำรา หนังสือ บทความทางวิชาการ รายงานการวิจัย และเอกสารทางประวัติศาสตร์ สำหรับการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ จะรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ได้แก่ 1) เอกสารทางวิชาการ ได้แก่ ตำรา หนังสือ และบทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่อง “ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์” ทั้งในมิติทางกฎหมายและศิลปกรรม นอกจากนี้ยังศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ศิลปะไทย กระบวนการสร้างงานจิตรกรรมไทย และการพัฒนาของงานศิลปกรรมไทยในยุคต่างๆ รวมถึงข้อมูลทางวิชาการจากการสืบค้นผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์และฐานข้อมูลงานวิจัยต่าง ๆ 2) แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ งานจิตรกรรมฝาผนังไทยโบราณที่สร้างขึ้นก่อนสมัยรัชกาลที่ 7 ซึ่งยังคงปรากฏหลักฐานเพียงพอและสามารถเข้าถึงได้ และงานจิตรกรรมไทยร่วมสมัยที่ยังคงปรากฏหลักฐานและทราบตัวผู้สร้างสรรค์ในปัจจุบัน 3) เอกสารทางประวัติศาสตร์ที่บันทึกเกี่ยวกับการสร้างงานจิตรกรรมไทย เช่น จารึก บันทึกทางประวัติศาสตร์ และเอกสารโบราณที่เกี่ยวข้อง และ 4) แหล่งข้อมูลดิจิทัล เช่น ฐานข้อมูลงานวิจัย ฐานข้อมูลทางวิชาการ และเว็บไซต์ของสถาบันวิจัยและสถาบันการศึกษาที่มีการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับงานจิตรกรรมไทย

เครื่องมือวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบบันทึกเอกสาร เนื่องจากเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ที่รวบรวมได้ ได้แก่ เอกสารทางวิชาการ ตำรา หนังสือ บทความทางวิชาการ รายงานการวิจัย และเอกสารทางประวัติศาสตร์

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษานี้จะใช้การวิเคราะห์เปรียบเทียบ (Comparative Analysis) เกี่ยวกับแนวความคิดในเรื่อง “ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์” ทั้งในมิติทางกฎหมายไทยและต่างประเทศ รวมถึงนำรูปแบบและลักษณะของงานจิตรกรรมจากแหล่งต่าง ๆ มาเปรียบเทียบเทคนิค วิธีการ และการแสดงออกทางศิลปะในงานจิตรกรรมแต่ละยุคสมัย และศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างสรรค์และการแสดงออกทางศิลปะที่สะท้อนถึง “ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์” ในบริบทของวัฒนธรรมไทย

ผลการวิจัย

1. ความแตกต่างเชิงกระบวนการทัศนในการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมไทยและตะวันตก ผลการศึกษาพบว่า วัฒนธรรมการสร้างงานศิลปกรรมไทยมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญจากแนวคิดแบบตะวันตก โดยเฉพาะในประเด็น การให้คุณค่าและความสำคัญ กล่าวคือ วัฒนธรรมไทยให้ความสำคัญกับตัวผลงานที่ปรากฏมากกว่าตัวผู้สร้าง ในขณะที่แนวคิดตะวันตกมักเน้นความสำคัญของตัวศิลปินในฐานะผู้สร้างสรรค์ เห็นได้จากการที่ศิลปะตะวันตกมีประวัติของการลงนามในผลงาน การบันทึกประวัติศิลปิน และการจดจำผลงานผ่านตัวตนของศิลปิน งานศิลปกรรมไทย โดยส่วนใหญ่ถูกสร้างขึ้นด้วยจุดประสงค์เพื่ออุทิศถวายแด่ศาสนาและดำเนินตามแบบแผนประเพณีที่สืบทอดกันมา โดยเฉพาะงานจิตรกรรมฝาผนังในวัดวาอารามต่าง ๆ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธประวัติ ทศชาติชาดก หรือเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา ด้วยเหตุนี้ ตัวตนของช่างผู้วาดจึงไม่ได้ถูกให้ความสำคัญเทียบเท่ากับคุณค่าของผลงานที่ถูกสร้างขึ้น เพื่อสักการบูชา การนำตัวตนหรือประกาศว่าตนเป็นผู้สร้างเพื่อยกย่องตนเองจึงแทบไม่ปรากฏในงานศิลปกรรมไทย โบราณ จากการศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่าหลักฐานเกี่ยวกับช่างที่เก่าแก่ที่สุดปรากฏในจารึกหลักที่ 1 สมัยสุโขทัย ซึ่งกล่าวถึงการพันขดานหินเพื่อตั้งไว้กลางดงตาล และในจารึกออบรอยพระพุทธรูปวัดเสด็จ กำแพงเพชร แต่ไม่ได้มีการระบุชื่อช่างผู้สร้างอย่างชัดเจน เรื่อยมาจนถึงสมัยอยุธยาและธนบุรี จึงเริ่มมีการจัดระบบช่างในรูปแบบ “กรม” ซึ่งหมายถึงหมวดหมู่ของช่างหลวงที่มีการจัดลำดับชั้นตามศักดินา แต่ก็ยังไม่พบการบันทึกชื่อช่างผู้สร้างผลงานอย่างเป็นระบบ

2. ร่องรอยความคิดสร้างสรรค์ในงานจิตรกรรมไทยโบราณ แม้ว่าศิลปินไทยโบราณหรือช่างจะต้องสร้างงานภายใต้กรอบความคิดและแบบแผนประเพณีที่สืบทอดกันมา แต่ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ภายใต้ข้อจำกัดดังกล่าว ช่างเหล่านี้ยังคงแสดงออกซึ่งความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์ รวมถึงสอดแทรกอัตลักษณ์ของตนเองไว้ในงานทั้งในด้านรูปแบบและแนวคิด จากการศึกษาเปรียบเทียบงานจิตรกรรมฝาผนังในวัดสำคัญต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน พบว่ามีความแตกต่างในรายละเอียดของการวาด การใช้สี การจัดองค์ประกอบ และการแสดงออกทางศิลปะ แม้จะเป็นการวาดเรื่องราวเดียวกัน เช่น พุทธประวัติตอนเดียวกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าช่างแต่ละคนหรือแต่ละสำนักมีรูปแบบและเทคนิคการวาดที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

3. การจำแนกรูปแบบของความคิดสร้างสรรค์ในงานจิตรกรรมไทย จากการศึกษาวิเคราะห์งานจิตรกรรมไทยทั้งแบบประเพณีและร่วมสมัย ผู้วิจัยสามารถจำแนกรูปแบบของความคิดสร้างสรรค์ที่ปรากฏในงานจิตรกรรมไทยได้ดังนี้

- 1) ความคิดสร้างสรรค์ภายใต้กรอบแบบแผนประเพณี งานจิตรกรรมไทยประเพณีแสดงความคิดสร้างสรรค์ภายใต้กรอบแบบแผนที่กำหนดไว้ ช่างไทยแสดงความคิดสร้างสรรค์ผ่านการตีความเรื่องราวทางศาสนา การจัดองค์ประกอบภาพ การใช้สี และการสร้างรายละเอียดที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวหรือเฉพาะสำนัก โดยยังคงยึดโครงเรื่องและรูปแบบหลักตามที่ได้รับสืบทอดมา เช่น การวาดภาพพระพุทธรูป เทวดา หรือสถาปัตยกรรมตามแบบแผนที่กำหนด แต่มีการสร้างสรรค์รายละเอียดที่แตกต่างกันไปในแต่ละงาน
- 2) ความคิดสร้างสรรค์จากการผสมผสานอิทธิพลภายนอก ในช่วงที่สังคมไทยเริ่มมีการติดต่อกับชาติตะวันตกมากขึ้น งานจิตรกรรมไทยเริ่มแสดงร่องรอยของการผสมผสานอิทธิพลจากภายนอก เช่น การรับเทคนิคการวาดแบบตะวันตก การใช้หลักทัศนียวิทยา (Perspective) การเหมือนจริง (Realism) และการใช้แสงเงา ผสมผสานเข้ากับรูปแบบจิตรกรรมไทยดั้งเดิม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการปรับตัวและรับเอาอิทธิพลใหม่ๆ เข้ามาผสมผสานกับรากฐานดั้งเดิมอย่างกลมกลืน
- 3) ความคิดสร้างสรรค์ในการสะท้อนสังคมและวัฒนธรรม งานจิตรกรรมไทยหลายชิ้นแสดงให้เห็นถึงการสังเกตและบันทึกวิถีชีวิต สังคม และ

วัฒนธรรมในยุคสมัยนั้น ๆ ผ่านการวาดภาพประกอบหรือฉากหลังที่แทรกอยู่ในเรื่องราวทางศาสนา เช่น ภาพการแต่งกาย
ข้าวของเครื่องใช้ กิจกรรมในชีวิตประจำวัน หรือสถาปัตยกรรมที่สะท้อนยุคสมัย ซึ่งมีคุณค่าในฐานะหลักฐานทาง
ประวัติศาสตร์และแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการสังเกตและถ่ายทอดของช่างไทย และ 4) ความคิดสร้างสรรค์
ในงานจิตรกรรมไทยร่วมสมัย ในงานจิตรกรรมไทยร่วมสมัย ศิลปินไทยแสดงความคิดสร้างสรรค์ที่เป็นอิสระมากขึ้น
โดยการนำรูปแบบ เทคนิค และแนวคิดจากจิตรกรรมไทยประเพณีมาตีความใหม่ ผสมผสานกับแนวคิดและเทคนิค
ร่วมสมัย สร้างสรรค์ผลงานที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว แสดงอัตลักษณ์ของศิลปินอย่างชัดเจน และสื่อสารประเด็นร่วม
สมัยผ่านภาษาทางศิลปะที่มีรากฐานจากวัฒนธรรมไทย

4. เปรียบเทียบแนวคิดเรื่อง "ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์" ในกฎหมายลิขสิทธิ์กับบริบทจิตรกรรม
ไทย ดังนี้

4.1 ความแตกต่างของหลักการพื้นฐาน ในสหรัฐอเมริกาและสหราชอาณาจักร แนวคิดเรื่อง "ความคิด
ริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์" มักถูกตีความให้เน้นที่ความเป็นต้นฉบับ (Originality) และการแสดงออกซึ่ง
ลักษณะเฉพาะของผู้สร้างสรรค์ที่ไม่ได้ลอกเลียนมาจากผู้อื่น ในคดี Feist Publications, Inc. v. Rural Telephone
Service Co. (Feist Publications, Inc. v. Rural Telephone Service Co., 1991) ศาลสูงสหรัฐฯ ได้วางหลักว่า
ความคิดริเริ่มเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของการได้รับความคุ้มครองลิขสิทธิ์ โดยงานต้องมีความคิดริเริ่มในระดับที่แสดงให้เห็นถึง
"ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์" ในขณะที่การสร้างงานจิตรกรรมไทยประเพณีมักเป็นไปตามแบบแผน
ที่กำหนดไว้ การแสดงออกซึ่งความคิดสร้างสรรค์ของช่างไทยจึงมีลักษณะที่แตกต่างออกไป โดยเป็นการสร้างสรรค์
ภายใต้กรอบ ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับหลักการ "ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์" ในความหมายของกฎหมาย
ลิขสิทธิ์สากล

4.2 แนวคิดเรื่องความวิริยะอุตสาหะ (Sweat of the Brow) ในคำพิพากษาศาลฎีกาของไทยหลายคดี
มีการใช้หลักความวิริยะอุตสาหะ (Sweat of the Brow) เป็นปัจจัยหนึ่งในการพิจารณาว่างานใดควรได้รับความ
คุ้มครองลิขสิทธิ์ กล่าวคือ หากผู้สร้างได้ใช้ความวิริยะอุตสาหะในการสร้างงาน ถึงแม้ว่างานนั้นอาจไม่มีความคิดริเริ่ม
สร้างสรรค์ในระดับสูง ก็อาจได้รับความคุ้มครองลิขสิทธิ์ แนวคิดนี้มีความสอดคล้องกับการสร้างงานจิตรกรรมไทย
ประเพณี ซึ่งแม้จะต้องทำตามแบบแผนที่กำหนด แต่ช่างไทยก็ได้ใช้ความวิริยะอุตสาหะและความประณีตใน
การสร้างสรรค์งาน ซึ่งควรได้รับการยอมรับและคุ้มครองในบริบทของวัฒนธรรมไทย

4.3 แนวคิดเรื่อง "ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์" ที่ปรากฏในงานดัดแปลง แนวทางการให้
ความคุ้มครองลิขสิทธิ์แก่งานสร้างสรรค์ต่อเนื่องภายใต้กฎหมายสหรัฐอเมริกานั้น สามารถแบ่งออกได้เป็นสองแนวทาง
ด้วยกัน กล่าวคือ แนวทางแรก เป็นการตีความความคิดริเริ่มแบบที่เอื้อประโยชน์แก่ผู้สร้างสรรค์งานสร้างสรรค์
ต่อเนื่อง ด้วยเหตุนี้การตีความเกี่ยวกับความหมายของความคิดริเริ่มตามแนวทางนี้จึงมีระดับที่ค่อนข้างต่ำ แนวทางที่
สอง เป็นการตีความที่เรียกร้องให้ผู้สร้างสรรค์งานสร้างสรรค์ต่อเนื่องจะต้องใส่ความคิดริเริ่มลงไปในงานสร้างสรรค์
ต่อเนื่องในปริมาณที่มากกว่าระดับของความคิดริเริ่มมาตรฐานที่จำเป็นต้องมี (a modicum degree of creativity)
เพื่อให้งานต้นฉบับได้รับการคุ้มครองลิขสิทธิ์ ภายใต้หลักเกณฑ์ที่สูงขึ้นนี้ ซึ่งถือว่า 'เพียงเล็กน้อยไม่เพียงพอ' (non-
trivial) หรือ 'ต้องมีความคิดริเริ่มอย่างมีนัยสำคัญ' (substantial originality) กำหนดให้ผู้สร้างสรรค์งานสร้างสรรค์
ต่อเนื่องจะต้องใส่ความคิดริเริ่มลงไปในงานของตนเองมากจนถึงขนาดที่ผลงานที่เกิดขึ้นภายหลังจะต้องมี
ความแตกต่างและสามารถ แยกต่างหากออกจากผลงานต้นฉบับเดิมได้ ในประเทศอังกฤษถือว่างานที่เกิดขึ้นภายหลัง

ซึ่งมีลักษณะเป็นเพียงการทำสำเนาจากงานก่อนหน้าจะไม่ได้ได้รับความคุ้มครองลิขสิทธิ์ อย่างไรก็ตาม แม้ว่างานที่เกิดขึ้นภายหลังจะประกอบด้วยส่วนอันเป็นสาระสำคัญของงานก่อนหน้า งานที่เกิดขึ้นภายหลังก็ยังมีโอกาสได้รับความคุ้มครองลิขสิทธิ์ได้ หากว่าในงานนั้นได้มีการใส่ทักษะ แรงงาน และวิจารณญาณอันเป็นอิสระของผู้สร้างสรรค์จากกรณีศึกษาต่าง ๆ พบว่า ก่อนที่งานดัดแปลงจะถูกนับว่าเป็นงานต้นฉบับซึ่งจะสามารถได้รับความคุ้มครองลิขสิทธิ์ได้นั้น จะต้องผ่านเกณฑ์ข้อจำกัดทั้ง 3 ประการ ได้แก่ : 1) การลงแรงในงานจะต้องมีความเหมาะสมเพียงพอ 2) ความพยายามที่ใส่ลงไปในงานดัดแปลงจะต้องก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสาระสำคัญของงานเดิม และ 3) ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในงานนั้นจะต้องมีความเหมาะสมเพียงพอ

อภิปรายผล

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดพื้นฐานในเรื่อง “ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์” หรือ “การแสดงออกซึ่งภูมิปัญญาของผู้สร้างสรรค์” ในบริบทของกฎหมายลิขสิทธิ์ทั้งในระดับระหว่างประเทศและของประเทศไทย ตลอดจนการวิเคราะห์ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของช่างไทยในงานจิตรกรรมประเพณีและจิตรกรรมร่วมสมัย นำมาสู่ประเด็นสำคัญที่ควรอภิปรายดังต่อไปนี้

1. ความแตกต่างของแนวคิดเรื่องงานสร้างสรรค์ต่อเนื่องในระบบกฎหมายลิขสิทธิ์

การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างระบบกฎหมายของสหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร และประเทศไทย เผยให้เห็นความแตกต่างที่สำคัญเกี่ยวกับการคุ้มครองงานสร้างสรรค์ต่อเนื่องหรืองานดัดแปลง

1.1 แนวคิดการคุ้มครองงานสร้างสรรค์ต่อเนื่องในสหรัฐอเมริกาและสหราชอาณาจักร แม้ว่าระบบกฎหมายของสหรัฐอเมริกาและสหราชอาณาจักรจะมีรายละเอียดที่แตกต่างกันบ้าง แต่ทั้งสองประเทศมีหลักการพื้นฐานที่คล้ายคลึงกัน คือ 1) งานสร้างสรรค์ต่อเนื่องจะได้รับความคุ้มครองลิขสิทธิ์เมื่อประกอบด้วยความคิดริเริ่มในระดับที่เหมาะสม 2) งานที่เกิดขึ้นภายหลังจะเป็นงานสร้างสรรค์ต่อเนื่องได้เมื่องานนั้นประกอบขึ้นด้วยส่วนประกอบของงานก่อนหน้าในปริมาณอัน “สำคัญ” 3) สิ่งสำคัญที่สุดคือ ทั้งสองประเทศให้ความคุ้มครองลิขสิทธิ์แก่งานสร้างสรรค์ต่อเนื่องในส่วนที่เป็นความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์ของผู้สร้างงาน แม้ว่างานนั้นจะสร้างขึ้นโดยไม่ได้รับอนุญาตจากผู้สร้างงานต้นฉบับหรือเจ้าของลิขสิทธิ์ก็ตาม ในสหรัฐอเมริกา ศาลได้วางหลักไว้ในหลายคดีว่า แม้งานดัดแปลงที่สร้างขึ้นโดยไม่ได้รับอนุญาตอาจถือเป็นการละเมิดลิขสิทธิ์ในงานต้นฉบับ แต่ส่วนที่เป็นความคิดริเริ่มของผู้ดัดแปลงก็ยังคงได้รับความคุ้มครองลิขสิทธิ์แยกต่างหาก ในทำนองเดียวกัน กฎหมายลิขสิทธิ์ของสหราชอาณาจักรก็ให้ความคุ้มครองแก่ส่วนที่เป็นความคิดริเริ่มในงานดัดแปลง แม้จะเป็นงานที่สร้างขึ้นโดยละเมิดลิขสิทธิ์ของผู้อื่นก็ตาม แนวคิดนี้สอดคล้องกับหลักการที่ว่า ลิขสิทธิ์มีวัตถุประสงค์ในการส่งเสริมให้เกิดการสร้างสรรคงานใหม่ๆ โดยให้ความคุ้มครองแก่ความคิดริเริ่มของผู้สร้างสรรค์ โดยไม่คำนึงถึงว่างานนั้นได้สร้างขึ้นโดยละเมิดลิขสิทธิ์ของผู้อื่นหรือไม่ (แม้ว่าผู้สร้างงานดัดแปลงโดยไม่ได้รับอนุญาตอาจต้องรับผิดชอบละเมิดลิขสิทธิ์ในงานต้นฉบับก็ตาม)

1.2 แนวคิดการคุ้มครองงานสร้างสรรค์ต่อเนื่องในประเทศไทย ในทางตรงกันข้าม พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 มาตรา 11 มีบทบัญญัติที่แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ โดยระบุอย่างชัดเจนว่า:

“งานใดมีลักษณะเป็นการดัดแปลงงานอันมีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัตินี้ โดยได้รับอนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์ ให้ผู้ที่ได้ดัดแปลงนั้นมีลิขสิทธิ์ในงานที่ได้ดัดแปลงตามพระราชบัญญัตินี้ แต่ทั้งนี้ไม่กระทบกระเทือนสิทธิของเจ้าของลิขสิทธิ์ที่มีอยู่ในงานของผู้สร้างสรรค์เดิมที่ถูกดัดแปลง”

จากบทบัญญัติดังกล่าว อาจตีความได้ว่า งานดัดแปลงจะได้รับความคุ้มครองลิขสิทธิ์ก็ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์เท่านั้น ซึ่งแตกต่างจากหลักการของสหรัฐอเมริกาและสหราชอาณาจักรที่กล่าวมาข้างต้น ยิ่งไปกว่านั้น คำพิพากษาศาลฎีกาหลายฉบับในประเทศไทยยังได้วางหลักว่า ขอบเขตของ “ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์” ต้องประกอบด้วยองค์ประกอบสามประการ คือ (1) ความคิดริเริ่มด้วยตนเอง (2) ความวิริยะอุตสาหะ และ (3) โดยไม่ได้ทำซ้ำหรือดัดแปลงจากงานอันมีลิขสิทธิ์ของผู้อื่นโดยไม่ได้รับอนุญาต เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 14580/2557 (ศาลฎีกา, คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 14580/2557) คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7121/2552 (ศาลฎีกา, คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7121/2552) และคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 9602/2554 (ศาลฎีกา, คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 9602/2554) เป็นต้น องค์ประกอบข้อที่สามนี้แสดงให้เห็นว่า ตามแนวทางการตีความของศาลไทย งานที่ทำซ้ำหรือดัดแปลงจากงานอันมีลิขสิทธิ์ของผู้อื่นโดยไม่ได้รับอนุญาต จะไม่ถือว่ามี “ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์” ที่จะได้รับความคุ้มครองลิขสิทธิ์ แม้ว่าจะมีการใส่ความคิดริเริ่มใหม่ลงไปก็ตาม ซึ่งแตกต่างอย่างชัดเจนกับแนวคิดของสหรัฐอเมริกาและสหราชอาณาจักร

2. ผลกระทบต่อการคุ้มครองงานจิตรกรรมไทย ความแตกต่างในแนวคิดการคุ้มครองงานสร้างสรรค์ต่อเนื่องระหว่างประเทศไทยกับสหรัฐอเมริกาและสหราชอาณาจักรมีนัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการพิจารณาให้ความคุ้มครองลิขสิทธิ์แก่งานจิตรกรรมไทย ซึ่งจากการศึกษาพบว่า มีลักษณะเป็นงานสร้างสรรค์ต่อเนื่องที่มีการหยิบยืมหรือดัดแปลงจากงานต้นฉบับเป็นจำนวนมาก กล่าวคือ หากพิจารณาตามหลักกฎหมายไทยอย่างเคร่งครัด งานจิตรกรรมไทยจำนวนมากที่สร้างขึ้นโดยการหยิบยืมหรือดัดแปลงจากรูปแบบศิลปะโบราณโดยไม่ได้รับอนุญาตอย่างเป็นทางการจากผู้สร้างสรรค์เดิม อาจถูกตีความว่าไม่มี “ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์” ตามองค์ประกอบข้อที่สามในคำพิพากษาศาลฎีกา และอาจไม่ได้รับความคุ้มครองลิขสิทธิ์ตามมาตรา 11 ซึ่งจะส่งผลกระทบอย่างมากต่อการพัฒนาและสืบทอดศิลปะไทย

3. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับเกณฑ์การพิจารณาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในงานจิตรกรรมไทย จากการสัมภาษณ์เชิงลึกศิลปินผู้สร้างสรรค์งานจิตรกรรมไทยที่มีตัวตนและอัตลักษณ์ชัดเจน พบว่า “ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์” ในงานจิตรกรรมไทยควรพิจารณาจากปัจจัยหลัก 5 ประการ และปัจจัยเสริม 3 ประการ ดังนี้

3.1 ปัจจัยหลัก 5 ประการ ได้แก่ 1) บุคลิกภาพของศิลปิน: บุคลิกภาพของศิลปินสะท้อนผ่านรูปแบบของศิลปะที่แสดงออก มักสะท้อนรากเหง้าหรือภูมิภาคที่ศิลปินใช้ชีวิตอยู่ รวมถึงรูปแบบศิลปะที่ศิลปินได้รับการศึกษาในสำนักสกุลช่างต่างๆ เช่น หากเป็นช่างหลวงหรือช่างพระ งานมักมีความประณีตและเคร่งครัดในแบบแผน ในขณะที่ช่างราษฎร์หรือช่างอิสระอาจมีความอิสระในการสร้างสรรค์มากกว่า ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลต่อรูปแบบของการใส่ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และการสร้างอัตลักษณ์ในงานศิลปะ 2) เทคนิควิธีการ: หมายถึงสื่อ วัสดุ และอุปกรณ์ที่ศิลปินใช้ในการสร้างงาน ซึ่งแต่ละคนมักจะใช้เวลาศึกษาค้นคว้าอย่างยาวนานจนเชี่ยวชาญและเกิดเป็นเทคนิควิธีการเฉพาะตัว เช่น การเขียนสีฝุ่น การปิดทอง การเขียนลายกำมะลอ การใช้ฟู่กันเฉพาะแบบ หรือการผสมสีด้วยสูตรพิเศษ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่บ่งบอกถึงตัวตนของศิลปิน 3) ระเบียบวิธีคิด: หมายถึงกระบวนการคิดและขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งผลงาน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับเทคนิควิธีการ แต่เน้นที่กระบวนการทางความคิด ศิลปินแต่ละคนจะมีระเบียบวิธีคิดหรือกระบวนการคิดที่ไม่เหมือนกัน แม้ว่าอาจจะใช้เทคนิควิธีการเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน เช่น การร่างภาพ การวางโครงสี การเรียบเรียงเรื่องราว หรือการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงาน 4) การจัดวางทัศนธาตุทางศิลปะ: ทัศนธาตุทางศิลปะประกอบด้วยอารมณ์ เนื้อหา เรื่องราว สัญลักษณ์ จินตนาการ และแนวคิด รวมถึง

องค์ประกอบทางกายภาพ เช่น จุด เส้น น้ำหนัก รูปทรง และที่ว่าง ศิลปินแต่ละคนจะมีวิธีการถ่ายทอดและจัดวางทัศนธาตุเหล่านี้ลงในงานอย่างเป็นเอกลักษณ์ เช่น การเน้นเส้นที่อ่อนช้อย การใช้สีสดหรือสีหม่น การเล่าเรื่องแบบเป็นลำดับหรือแบบกระโดดไปมา หรือการใช้พื้นที่ว่างในการสื่อความหมาย และ 5) บริบทหรือรูปแบบของงาน: ศิลปินผู้สร้างสรรค์งานจิตรกรรมไทยอาจมีการจัดวางผลงานในบริบทที่เฉพาะเจาะจง เช่น การวาดจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถ วิหาร หรือศาลาการเปรียญ ซึ่งต้องคำนึงถึงพื้นที่ แสง และการมองเห็นของผู้ชม ความคิดสร้างสรรค์ในแง่นี้จะถูกสื่อหรือสะท้อนออกมาอย่างสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อประกอบด้วยบริบทแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์กัน เช่น การวาดภาพให้สอดคล้องกับสถาปัตยกรรม การคำนึงถึงจังหวะของเสา หน้าต่าง หรือช่องแสงในอาคาร

3.2 ปัจจัยเสริม 3 ประการ ได้แก่ 1) เนื้อหาหรือเรื่องราว: ความสนใจเฉพาะด้านที่ศิลปินต้องการถ่ายทอดในผลงาน ณ ขณะนั้น ศิลปินแต่ละคนอาจมีความสนใจในเรื่องราวที่แตกต่างกัน เช่น พุทธประวัติตอนใดตอนหนึ่ง ชาติกึ่งเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรืออาจเป็นวิถีชีวิต ประเพณี หรือเหตุการณ์ร่วมสมัย ซึ่งสะท้อนมุมมองและการให้คุณค่าเฉพาะของศิลปิน 2) เหตุการณ์หรือช่วงเวลา: ประสบการณ์หรือการพบเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่สร้างความประทับใจและแรงบันดาลใจให้ศิลปินถ่ายทอดออกมาเป็นผลงาน เช่น การได้ไปเยี่ยมชมโบราณสถานสำคัญ การได้รับชมการแสดงทางวัฒนธรรม หรือการประสบเหตุการณ์สำคัญทางสังคม ซึ่งกระตุ้นให้เกิดการตีความและถ่ายทอดผ่านงานศิลปะ และ 3) สิ่งแวดล้อม: ธรรมชาติหรือบรรยากาศที่ศิลปินดำเนินชีวิตหรือมีปฏิสัมพันธ์ด้วย ซึ่งมักจะสะท้อนออกมาในผลงาน เช่น ศิลปินที่อาศัยอยู่ในภาคเหนืออาจได้รับอิทธิพลจากธรรมชาติและวัฒนธรรมล้านนา หรือศิลปินที่อยู่ในเมืองอาจสะท้อนความเป็นเมืองและวิถีชีวิตที่เร่งรีบผ่านงานของตน

4. ปัจจัยที่ไม่ควรใช้เป็นเกณฑ์หลักในการพิจารณาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ที่น่าสนใจคือ ปัจจัยที่ศิลปินเห็นว่ามีส่วนสำคัญน้อยที่สุด หรืออาจไม่มีส่วนสำคัญเลยในการพิจารณา “ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์” คือ “แรงงาน” หรือ “ความวิริยะอุตสาหะ” ที่ใส่ลงไปในงาน ศิลปินผู้ให้ข้อมูลระบุว่า บางส่วนของงานจิตรกรรมซึ่งไม่ได้ประกอบด้วยความคิดสร้างสรรค์ของตน ศิลปินสามารถว่าจ้างช่างหรือให้ลูกมือทำงานแทนได้ เช่น การปิดทอง การลงสีพื้น หรือการทำงานในส่วนซ้ำๆ ที่ไม่ต้องใช้ทักษะเฉพาะ นอกจากนี้ บางครั้งการสร้างงานชิ้นหนึ่งๆ อาจใช้แรงงานเพียงเล็กน้อย แต่ผ่านกระบวนการคิดก่อนหน้านี้นี้นี่ยุ่งยากและซับซ้อนมาก (Rose, 1993) แนวคิดนี้สอดคล้องกับหลักการเกี่ยวกับความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์ในสหรัฐอเมริกาและสหราชอาณาจักรที่เน้นการแสดงออกซึ่งตัวตนและสติปัญญาของผู้สร้างสรรค์มากกว่าการใช้แรงงานหรือความวิริยะอุตสาหะ แต่ขัดแย้งกับแนวทางคำพิพากษาศาลฎีกาไทยที่ใช้ “ความวิริยะอุตสาหะ” เป็นหนึ่งในเกณฑ์สำคัญในการพิจารณา

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

จากผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์ในงานจิตรกรรมไทย เห็นควรให้มีการปรับปรุงกฎหมายลิขสิทธิ์เพื่อให้สอดคล้องกับความเข้าใจของผู้สร้างสรรค์และพลวัตทางสังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยี อีกทั้งเพื่อส่งเสริมจิตสำนึกการเคารพลีขสิทธิ์ของประชาชนและพัฒนากฎหมายลิขสิทธิ์ไทยในอนาคต

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การปรับปรุงคำนิยาม “งานดัดแปลง” ในกฎหมายลิขสิทธิ์ เสนอให้แก้ไขคำนิยามในมาตรา 4 ของพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พุทธศักราช 2537 ในส่วนที่เกี่ยวกับงานดัดแปลง โดยใช้คำว่า “การสร้างสรรค์ต่อเนื่อง”

(Making Derivative Work) แทนคำว่า “ดัดแปลง” (Adaptation) และตัดข้อความ “ใหม่” และ “โดยไม่มีลักษณะเป็นการจัดทำงานชิ้นใหม่” ออก เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดสากลและธรรมชาติของการสร้างสรรค์งานศิลปะไทย ทั้งนี้ คำนิยามที่เสนอใหม่: “การสร้างสรรค์ต่อเนื่อง” หมายความว่า ทำซ้ำโดยเปลี่ยนรูป ปรับปรุงแก้ไข เพิ่มเติม หรือ จำลองงานต้นฉบับในส่วนอันเป็นสาระสำคัญ ทั้งนี้ ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน” การปรับเปลี่ยนนี้จะช่วยลดทัศนคติในเชิงลบที่มีต่อการดัดแปลงงาน และสะท้อนให้เห็นว่าการสร้างสรรค์ต่อยอดจากงานเดิมเป็นกระบวนการธรรมชาติในการพัฒนาศิลปะและวัฒนธรรม โดยเฉพาะในบริบทของจิตรกรรมไทยที่มีการสืบทอดและพัฒนาารูปแบบจากรุ่นสู่รุ่น

2.2 การเน้นย้ำความสำคัญของความคิดริเริ่มของผู้สร้างสรรค์ เสนอให้แก้ไขมาตรา 8 ของพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พุทธศักราช 2537 โดยเพิ่มเติมถ้อยคำที่เน้นย้ำความสำคัญของความคิดริเริ่ม ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในอนาคตโดยเฉพาะในกรณีที่มีงานสร้างสรรค์ที่เกิดจากเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น ปัญญาประดิษฐ์ สำหรับข้อความที่เสนอแก้ไข: “มาตรา 8 ให้ผู้สร้างสรรค์งานอันเกิดจากความคิดริเริ่มของตนเป็นผู้มีลิขสิทธิ์ในงานที่ตนได้สร้างสรรค์ขึ้น” การเพิ่มเติมถ้อยคำนี้จะช่วยให้เกิดความชัดเจนว่าลิขสิทธิ์จะตกเป็นของบุคคลที่แสดงออกซึ่งความคิดริเริ่มในงานนั้น ไม่ใช่เพียงผู้ที่ใช้เครื่องมือหรือเทคโนโลยีในการผลิตงาน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการพื้นฐานของกฎหมายลิขสิทธิ์ทั้งในประเทศไทยและระดับนานาชาติ

2.3 การปรับปรุงบทบัญญัติเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ต่อเนื่อง เสนอให้แก้ไขมาตรา 11 ของพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการสร้างสรรค์ต่อเนื่อง และเปิดโอกาสให้งานสร้างสรรค์ต่อเนื่องได้รับความคุ้มครองลิขสิทธิ์ตามความเหมาะสม โดยไม่จำกัดเฉพาะงานที่ได้รับอนุญาตเท่านั้น ทั้งนี้ ข้อความที่เสนอแก้ไข: “มาตรา 11 งานใดมีลักษณะเป็นงานสร้างสรรค์ต่อเนื่องจากงานอันมีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัตินี้ ผู้ที่สร้างงานสร้างสรรค์ต่อเนื่องนั้นอาจมีลิขสิทธิ์ในงานสร้างสรรค์ต่อเนื่องนั้นได้ตามที่กฎหมายบัญญัติ แต่ทั้งนี้ไม่กระทบกระเทือนสิทธิของเจ้าของลิขสิทธิ์ที่มีอยู่ในงานของผู้สร้างสรรค์เดิม” การแก้ไขนี้จะช่วยให้กฎหมายไทยสอดคล้องกับแนวคิดสากลที่ให้ความคุ้มครองแก่ความคิดริเริ่มในงานสร้างสรรค์ต่อเนื่อง แม้ว่างานนั้นจะสร้างขึ้นโดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์เดิมก็ตาม ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงคุ้มครองสิทธิของเจ้าของลิขสิทธิ์ในงานต้นฉบับ

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวคิดและพัฒนาการของ “ความคิดริเริ่มและความคิดสร้างสรรค์” ในกระบวนการสร้างงานจิตรกรรมไทยเพื่อเป็นข้อเสนอแนะในการปรับปรุงกฎหมายลิขสิทธิ์” สนับสนุนโดยโครงการวิจัยมุ่งเป้าตอบสนองความต้องการในการพัฒนาประเทศด้านมนุษยศาสตร์ประจำปีงบประมาณ 2560 ร่วมระหว่าง สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

เอกสารอ้างอิง

Announcement on the Administration of Vajirana Library as the Bangkok Library (Rattanakosin Era 124 [1905]). Royal Gazette.

Copyright Act B.E. 2537 (1994). (2018, December 21). *Royal Gazette*, 111(59 Ko). *Copyright, Designs and Patents Act 1988 (c. 48) (UK).*

- Feist Publications, Inc. v. Rural Telephone Service Co.*, 499 U.S. 340 (U.S. Supreme Court 1991).
- Infopaq International A/S v. Danske Dagblades Forening*, Case C-5/08, ECLI:EU:C:2009:465 (Court of Justice of the European Union 2009).
- Rose, M. (1993). *Authors and owners: The invention of copyright*. Harvard University Press. *Statute of Anne, 8 Anne, c. 19 (1710). An Act for the Encouragement of Learning...* Parliament of Great Britain. [Online]. Retrieved from: https://avalon.law.yale.edu/18th_century/anne_1710.asp
- Sterling, J. A. L. (2008). *World copyright law: Protection of authors' works, performances, phonograms, films, video, broadcasts, and published editions in national, international and regional law*. 3rd ed. Sweet & Maxwell.
- World Trade Organization. (1994). *Marrakesh Agreement establishing the World Trade Organization*. WTO.